

УДК 327(477) "1991/1994"

DOI 10.25128/2225-3165.19.02.10

Stepan Pryidun

PhD (History), Lecturer,
Department of the World History and Religious Study,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine)
pryidun@tnpu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1047-312X>

Степан Прийдун

Кандидат історичних наук, асистент,
Кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка (Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКО-АТЛАНТИЧНОГО ВЕКТОРА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 1991–1994 РР.

Анотація. Становлення постбіполярної системи міжнародних відносин вимагало від держав, які прагнули стати її суб'єктами, активних дій з метою адаптації до нової геополітичної реальності. Інструментарієм вирішення цих завдань стали формування і реалізація європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України, який передбачав налагодження та активізацію співпраці з лідерами нової системи міжнародних відносин ЄС і США, а, отже, і НАТО, як ключового механізму зовнішньої політики останніх в Європі. Складність геополітичного становища і тривалий період відсутності власної держави значно ускладнювали остаточну переорієнтацію на Захід, яка зумовлювалась необхідністю політичних і безпекових гарантій незалежності, доступу до можливостей економічної модернізації, тоді як російський вектор залишався імперативом розв'язання першочергових економічних, енергетичних та гуманітарних питань. Саме розвиток європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики став запорукою гарантування реалізації стратегії міжнародної суб'єктності України.

Ключові слова: зовнішня політика України, постбіполярна система міжнародних відносин, європейсько-атлантичний вектор, ЄС, НАТО, Росія.

THE EMERGENCE OF OF THE EUROPEAN-ATLANTIC VECTOR OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY (1991–1994)

Summary. The emergence of a post-bipolar system of international relations required new states, which sought to become its subjects, active to adapt to a new geopolitical reality. The toolkit for solving these tasks was the formation and implementation of the European-Atlantic vector of Ukraine's foreign policy, which foresaw the establishment and intensification of cooperation with the leaders of the new system of international relations of the EU and the US, and hence NATO as the key mechanism of their foreign policy in Europe. The complexity of the geopolitical situation and the long period of the absence of its own state greatly complicated the final reorientation to the West, which was conditioned by the need for political and security guarantees of independence, access to the opportunities for economic modernization, while the Russian vector remained imperative to solve the priority economic, energy and humanitarian issues. It is the development of the European-Atlantic vector of foreign policy that was the key to ensuring the implementation of the strategy of the international subjectivity of Ukraine.

Keywords: Ukraine's Foreign Policy, post-bipolar system of international relations, European-Atlantic vector, EU, NATO, Russia.

Одним з ключових інструментаріїв забезпечення незалежності нових держав та їхнього суверенітету в міжнародних відносинах є формування та реалізація зовнішньополітичного курсу, спрямованого на міжнародну суб'єктивізацію молоді держави та унеможливлення її реінтеграції у структури колишнього політичного центру.

Здобувши незалежність та розв'язавши першочергові зовнішньополітичні проблеми (реалізація курсу на без'ядерний статус та врегулювання проблемних питань з РФ), Україна постала перед проблемою формування зовнішньополітичної стратегії, яка б не лише забезпечила формальну незалежність, але й гарантувала територіальну цілісність, суверенітет та сприяла б покращенню соціально-економічного становища. Складність геополітичного

становища нашої держави, кардинальні геополітичні трансформації, які синхронізувались у часі з проголошенням її незалежності, кризовий стан економіки вимагали від керівництва ухвалення не лише пришвидшених, але й консолідованих рішень.

Складність полягала у виборі оптимальної моделі зовнішньої політики, яка б враховувала, з одного боку, усю специфіку геополітичного становища, інтегрованість економіки України в загальносоюзний комплекс, її залежність від російських енергоносіїв та тісні гуманітарні зв'язки з РФ, а з іншого – уможлилювала дистанціювання від геополітичних проектів Москви. У цьому контексті реальним балансиrom російського домінуючого впливу на пострадянському просторі та альтернативою інституалізації СНД стало формування та розвиток відносин із Заходом. Саме орієнтація на Захід зумовлювалась необхідністю політичних і безпекових гарантій незалежності, доступу до можливостей економічної модернізації, тоді як російський вектор залишався імперативом розв'язання першочергових економічних, енергетичних та гуманітарних питань. Г. Касьянов зазначає, що курс на Захід, крім природних прагнень інтеграції України в міжнародну спільноту, зумовлювався необхідністю посилення своїх позицій у суперечках з РФ та розглядався як своєрідна протизага Москві (Касьянов, 2008: 111). У російській історіографії європейський вектор України розглядається як механізм унеможливлення поглиблення інтеграції України і РФ (Аладьина, 2008:152–153).

Проте, після перемоги у “холодній війні” пріоритетом для США і їхніх європейських союзників стала підтримка ліберально-ринкових реформ у Росії та збереження єдиної ядерної держави на пострадянському просторі, який вони де-факто визнали сферою впливу РФ і не розглядали як простір дії міжнародної дипломатії. Це, своєю чергою, не лише значно ускладнювало суб'єктивізацію України в міжнародних відносинах, але й сприяло зростанню реваншистських настроїв у російському політикумі, який у своїй більшості розглядав незалежність України як тимчасове явище (Прийдун, 2019: 168).

У цьому контексті підтримуємо тезу авторів праці “Політологія посткомунізму”, які акцентують увагу на тому, що “здобута Україною на початку 90-х років незалежність залишатиметься примарною без повернення до загальноєвропейської цивілізації...” (Бистрицький та ін., 1995: 93).

Цієї ж логіки дотримується Т. Кияк, який розглядає європейський вибір України, як “...логічний і безальтернативний результат процесу утвердження незалежності нашої держави, формування її зовнішньополітичного курсу” (Кияк, 2002: 572).

Зовнішня політика держави є проекцією її державно-політичних прагнень на зовнішній світ, декларування нею свого місця серед народів, адже ступінь її інтегрованості у міжнародне співтовариство є об'єктивним критерієм трансформації всього суспільства та показником реального зовнішньополітичного становища держави (Скрипнюк, 2000: 353).

Налагодження відносин із Заходом означало не лише реалізацію зовнішньополітичного курсу, але й означало формування своєрідного орієнтиру та ідеї внутрішньої трансформації українського суспільства. Становлення незалежної України, крім економічного добробуту, ототожнювалось також з гарантуванням основних загальнолюдських цінностей, свободи і безпеки, тому більшість українських політиків задекларували курс на досягнення європейських стандартів.

Ідеологічною основою європейських прагнень нашої держави була концепція “повернення” України в Європу, яка стала українською версією “повернення до Європи” колишніх держав соціалістичного блоку, або концепцією “Центральної Європи”. Після повалення комунізму політичні еліти цих держав розглядали

інтеграцію у ЄС як остаточну гарантію незалежності від Москви. Суть “повернення” полягала у відтворенні західноєвропейського політичного і економічного процвітання шляхом глибокої інтеграції з іншими європейськими державами (Вахудова, 2009: 104–105). Очевидно, що український варіант “повернення” був набагато складнішим, що зумовлювалось значно тривалішим періодом перебування під владою Росії не лише комуністичної, а й царської. Можливо, тому Україна і залишилась поза концепцією “Центральної Європи”, а центральноєвропейський міт не став мейнстримом українських інтелектуальних дискусій щодо шляхів здобуття незалежності України. Крім значно тривалого періоду відсутності власної державності, українські території протягом історії перебували в межах різних політичних організмів (держав) з різним політичним устроєм, що й зумовлювало фрагментацію української еліти. До того ж, на відміну від держав, які потрапили до радянської сфери впливу після Другої світової війни, Україна зіткнулася з дилемою квадраттранзиту, тобто, нашій державі потрібно було синхронізувати в часі перехід до ринку і демократії з національно-державним будівництвом (Прийдун, 2019: 169).

Найвиразніше спроби “вписання” України в “Центральноєвропейський” дискурс простежуються в есеях Юрія Андруховича, який, таким чином, намагався знайти українську ідентичність, засвідчивши цивілізаційну приналежність нашої держави до західної цивілізації. Проте його тези ґрунтувались на габсбурзькому спадку та обмежувались виключно Галичиною, що вкотре підтверджує амбівалентні настрої населення України, яке прагнуло незалежності, але виявилось неготовим до подолання радянських пережитків та розриву з РФ, а також регіональну фрагментацію української ідентичності (Гнатюк, 2005: 296–297). Тому українська політична еліта, у якій домінуючу роль відігравали колишні партійні чиновники, а не дисиденти, не зуміла поєднати “Повернення до Європи” з набагато популярнішим в українському політикумі гаслі “Україна – не Росія”.

Проте саме зближення з Європою повинно було стати своєрідною компенсацією тривалого періоду відсутності власної державності, а зокрема природних прав і свобод громадян, які ототожнювались із західним лібералізмом, який і здобув перемогу в “холодній війні” над комунізмом.

Становлення нової постбіполярної системи міжнародних відносин вимагало від нових держав, які прагнули стати її суб’єктами, активних дій з метою адаптації до нової геополітичної реальності. Інструментарієм вирішення цих завдань стало формування та реалізація європейсько-атлантичного вектору зовнішньої політики України, який передбачав налагодження та активізацію співпраці з лідерами нової системи міжнародних відносин ЄС і США, а отже, і НАТО як ключовим механізмом зовнішньої політики останніх в Європі (Прийдун, 2019: 170).

Крім історико-геополітичних, економічних й ідеологічних імперативів курсу України на Захід, зокрема і європейсько-атлантичного вектора, став радянський спадок. А саме, продовження горбачовського “нового політичного мислення” у зовнішній політиці, яке передбачало поступову відмову від біполярності та протистояння двох систем у міжнародних відносинах та зближення з Європою. Підтвердженням цього є те, що бажання співпраці з Європою закріплювалось уже в перших документах, спрямованих на суверенізацію України. Так Декларація про державний суверенітет передбачала, що “...Україна безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах...” (Декларація). 25 грудня 1990 р. ВР УРСР ухвалила одну з найважливіших постанов, яка передбачала конкретні заходи реалізації Декларації про державний суверенітет у сфері міжнародних відносин, зокрема уряду було

доручено забезпечити безпосередню участь УРСР в загальноєвропейському процесі та європейських структурах (Постанова ВРУ, 1991).

Однак розпад СРСР і проголошення незалежності України започаткували нову геополітичну реальність: наша держава опинилась у геополітичному трикутнику ЄС – США – РФ, – трьох основних геополітичних гравців, які, проте, мають різну вагу, але в силу геополітичного становища України зберігають чинники впливу на неї (Возняк, 2005). Саме тому проголошення незалежності України актуалізувало вироблення нових принципів та засад зовнішньополітичного курсу, які забезпечили збереження територіальної цілісності України та її інтеграцію до міжнародної спільноти. У цьому контексті налагодження відносин із Заходом стало пріоритетом української дипломатії, яка потребувала підтримки у відстоюванні свого суверенітету у протистоянні з РФ щодо майбутнього пострадянського простору.

Всеукраїнський референдум, який легітимізував проголошення незалежності України, закріпив необхідну основу для початку міжнародної суб'єктивізації нашої держави. Після визнання незалежності України Польщею та Канадою, 2 грудня 1991 р. Європейські Співтовариства у своїй декларації визнали демократичний характер референдуму та закликали Україну до відкритого і конструктивного діалогу з ЄС щодо дотримання попередніх зобов'язань СРСР (Овчар, Галаган, 2011: 109–110).

Ця декларація започаткувала відносини України з Європейськими Співтовариствами, але водночас продемонструвала основний пріоритет Брюсселя стосовно України, а саме нейтралізацію наслідків дезінтеграції СРСР, особливо у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та виконання попередніх зобов'язань України в рамках Гельсінського Акта та Паризької Хартії.

Більшість дослідників дотримуються тези про те, що початком формальних відносин України з ЄС є грудень 1991 р., коли очільник зовнішньополітичного відомства Нідерландів як головної країни у листі від імені Європейських Спільнот офіційно визнав незалежність України (Овчар, Галаган, 2011; Метельова, 2009; Юрчак, 2016).

Важливим здобутком української дипломатії на початковому етапі незалежності стало приєднання до НБСЄ. 30 січня 1992 р. Рада Міністрів закордонних справ держав – членів НБСЄ ухвалила рішення про визнання України повноправним учасником Наради, а вже 26 січня Л. Кравчук від імені України підписав Гельсінський Акт. У цьому контексті актуальною є думка А. Зленка про те, що дипломатичне визнання України і її вступ у НБСЄ стало підтвердженням становлення України як суб'єкта міжнародних відносин. Членство в Раді Європи стало своєрідним атестатом зрілості, а членство України в НАТО і ЄС стане дипломом про вищу освіту (Зленко, 2004: 57–58).

Таке порівняння першого Міністра закордонних справ є яскравим свідченням усвідомлення українською політичною елітою необхідності зближення з Європою. Членство України в НБСЄ стало серйозною основою європейсько-атлантичного вектору зовнішньої політики, оскільки це була перша трансатлантична міжнародна організація, повноправним членом якої стала Україна.

У вересні 1992 р. Л. Кравчук зустрівся з Президентом Європейської Комісії Ж. Делором. Під час зустрічі було досягнуто домовленостей щодо укладання угоди і відкриття в Києві представництва ЄК в Україні, а також про започаткування з березня 1994 р. зустрічей у форматі “Україна–ЄС” (Сорока, Волчецький, 2008: 197).

Невід'ємною складовою європейсько-атлантичного вектора стало налагодження діалогу з НАТО. Якщо домінуючу роль в актуальності налагодження відносин з ЄС відігравали політичні, ідеологічні та економічні

чинники, то безпекові імперативи зумовлювали необхідність співпраці з Північноатлантичним Альянсом. Оскільки саме НАТО після розпаду СРСР відіграє роль найпотужнішого військово-політичного блоку, який функціонує на демократичних принципах та сприяє не лише реформам в галузі оборони, але й лібералізації суспільно-політичного життя. Крім цього, співпраця в рамках НАТО є одним з ключових інструментаріїв зовнішньої політики США в Європі, бо саме Вашингтону належить провідна роль у формуванні постбіполярної системи міжнародних відносин.

Дезінтеграція СРСР та формування нової системи міжнародних відносин кардинальним чином змінили завдання та мету діяльності НАТО. 7–8 листопада 1991 р. в Римі лідери держав Північноатлантичного Альянсу ухвалили нову стратегічну концепцію, яка враховувала геополітичну реальність постбіполярної системи міжнародних відносин. Вона визначала нове бачення гарантування безпеки європейських держав, основою якого повинен стати діалог, співробітництво і забезпечення колективної обороноздатності. У Римській декларації підкреслювалось, що НАТО підтримує кроки в напрямку ринкових реформ, що здійснювали посткомуністичні країни. В умовах постбіполярної геополітичної реальності функції основного механізму співпраці НАТО з колишніми сателітами СРСР та традиційно нейтральними державами виконувала створена Рада Північноатлантичного співробітництва (РПАС) (Римская декларация).

Традиційним початком відносин України з Організацією Північноатлантичного Альянсу вважають січень 1992 р., адже саме тоді представник України вперше взяв участь у засіданні Робочої групи високого рівня РПАС. У лютому цього ж року Генеральний секретар Альянсу М. Вернер відвідав Київ. Очевидно, що найактуальнішою темою під час переговорів з українською владою став ядерний потенціал України та шляхи денуклеризації нашої держави. За словами А. Зленка, були узгоджені три основні напрямки співпраці України та НАТО: обмін інформацією; консультації з питань безпеки; планування заходів, пов'язаних зі спільною обороною (Томашевич, 2002: 40).

Ще одним важливим здобутком у контексті становлення і реалізації європейсько-атлантичного вектору стало приєднання України до РПАС 10 березня 1992 р. А вже 8 червня цього ж року відбувся візит першого Президента України в штаб-квартиру НАТО. Варто зазначити, що Л. Кравчук став першим президентом пострадянського простору, який відвідав штаб-квартиру НАТО (Кордон, 2008: 101).

Серйозною перешкодою і викликом європейсько-атлантичного вектору зовнішньої політики України стало те, що західні держави, а особливо США, реалізовували проросійську пострадянську політику. Ключове місце відводилось РФ, яка сприймалась Заходом як лідер та гарант стабільності на пострадянському просторі. Тарас Кузьо називає таку політику “відсутністю інтересу”. Хоча інтерес був і чималий, проте обмежувався виключно питанням ядерного роззброєння України. У цьому контексті західноєвропейські держави повністю підтримували реалізацію курсу на форсоване ядерне роззброєння України. ЄС і США виступали союзниками в цьому плані, Брюссель підтримав приєднання України до СНО-1 (1992 р.), а згодом і Тристоронню заяву лідерів США, України та РФ (1994 р.) (Kuzio, 2003: 22).

Проте, варто відзначити і економічний аспект співробітництва України з ЄС, який було започатковано в рамках програми допомоги державам СНД TACIS, адже наша держава за розміром отриманих кредитів стала другою після РФ. Важливу роль у стимулюванні економічного розвитку через експорт відіграло включення України в Систему загальних преференцій з 1 січня 1993 р., що

значно спростило доступ українських товарів на європейський ринок (Юрчак, 2016: 82).

Формування та реалізація європейсько-атлантичного вектору відбувалось в контексті становлення інституційно-правового забезпечення реалізації зовнішньої політики. 2 липня 1993 р. ВРУ ухвалила першу зовнішньополітичну стратегію України “Про основні напрямки зовнішньої політики”, яка визначила та закріпила перспективну мету зовнішньополітичного курсу держави – членство в Європейських спільнотах. І хоча за своїм змістом ця Постанова ВР стала наслідком компромісу в середині української політичної еліти, а більшість її пунктів є декларативними і загальними, курс на зближення із Заходом було закріплено на законодавчому рівні (Постанова ВРУ, 1993).

Прихід до влади адміністрації Б. Клінтона та загострення внутрішньополітичної ситуації в середині РФ, загроза реваншу комуністичних сил започаткували зміну акценту з Москви на Київ у пострадянській зовнішній політиці США, що, відповідно, призвело до активізації європейсько-атлантичного вектору України. Це, своєю чергою, сприяло вирішенню комплексу складних питань, пов'язаних з ядерним роззброєнням України та розподілом ЧФ СРСР.

Уже в жовтні 1993 р. в Києві відкрито Представництво Європейських співтовариств в Україні. З березня цього ж року тривали переговори між Україною і ЄС щодо укладання УПС. Намагання Києва розширити рамки майбутньої співпраці до рівня підписаних угод з Польщею, Угорщиною і Чехословаччиною, які передбачали майбутню інтеграцію, були відхиленні ЄК. Натомість, 14 червня 1994 р. відбулось підписання “класичної” для пострадянських держав УПС між Україною і ЄС в Люксембурзі (Угода).

Очевидно, що така позиція ЄС зумовлювалась його інтравертною фазою, яка розпочалась після підписання Маастрихтського договору в 1992 р. та трансформації Європейських Співтовариств у Європейський Союз. Це означало домінування принципів політичної інтеграції над економічною.

Крім внутрішньополітичних трансформацій та дискусій всередині ЄС, ключовим детермінантом відносин України з Європейським Союзом і НАТО був і залишається до сьогодні російський чинник, а точніше – курс Москви на унеможливлення виходу України з геополітичного впливу РФ. Отже, реалізація євроінтеграційних прагнень нашої держави зовсім не вирішується досягненням копенгагенських критеріїв, а передбачає вирішення складних глобальних питань у форматі геополітичної трійки “США–ЄС–РФ”. Ця особливість стане основною тенденцією європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України та основною відмінністю між євроатлантичною інтеграцією постсоціалістичних країн та нашої держави (Прийдун, 2019: 175).

Норман Дейвіс пояснює специфіку відносин між Заходом і РФ збереженням союзницької схеми історії як ідеологічної основи ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин. Парадигма цієї співпраці визначає ставлення до Росії як до стратегічного союзника на Сході, який прагне гарантувати свою безпеку домінуванням у регіоні. “...Природно, що західні держави мають захистити себе від загрози дальшої експансії Росії, але вони не повинні втручатись в законну сферу впливу Росії” (Дейвіс, 2014: 58–59). Очевидно, що до 1991 р. ця сфера включала в себе усю Центрально-Східну Європу, а після поразки комунізму обмежилась пострадянським простором, невід’ємною частиною якого залишалась наша держава до 2014 р.

Повертаючись до УПС України і ЄС, варто зазначити, що саме нею було закладено інституційно-правову основу двосторонніх відносин і зміцнення співробітництва в різних сферах. Цей документ складався з 1009 статей, 5 анексів та Протокола про взаємодопомогу щодо торговельних мит (діяв до 2004 року).

Угода передбачала систему регулярних консультацій на різних рівнях, створюючи основи для стабільного політичного діалогу Україна–ЄС (Угода).

Основними пріоритетами партнерства України та ЄС згідно з статтею 1 УПС є: “розвиток тісних політичних відносин шляхом політичного діалогу; сприяння торгівлі, інвестиціям і гармонійним економічним відносинам; забезпечення основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, науково-технічного та культурного співробітництва; підтримка зусиль України щодо зміцнення демократії й розвитку її економіки та завершення переходу до ринкової економіки” (Угода).

УПС передбачала створення механізмів імплементації її основних положень, а саме: співпраця на рівнях самітів ЄС–Україна, Ради з питань співробітництва ЄС – Україна, Комітету з питань співробітництва (Угода).

Варто зазначити, що укладання Угод про партнерство і співробітництво з пострадянськими державами розглядалось ЄС як основний інструмент східної політики, основною метою якої стала нейтралізація негативних наслідків розпаду СРСР шляхом забезпечення стабільності пострадянського простору та економічному зростанню нових незалежних держав. Тому Брюссель зосередився на сприянні у відкритості ринків ЄС та наданні технічної допомоги. Підсумовуючи значення УПС між Україною і ЄС, варто зазначити, що в поєднанні з аналогічними угодами з іншими пострадянськими республіками, їхня важлива роль полягала в інтеграції нових держав у загальноєвропейські процеси як запорука виконання їхніх зобов’язань в контексті правонаступництва СРСР, особливо, що стосується ядерних питань (Шеретюк, 2008: 78).

ВР України ратифікувала УПС 20 листопада 1994 р., Європейський парламент – 30 листопада 1995 р. Але в силу вона вступила у березні 1998 р., коли було завершено процес її ратифікації усіма членами ЄС (ВДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 110/1. арк. 70). Крім УПС, важливим стимулом для активізації європейсько-атлантичного вектору стала офіційна позиція ЄС щодо України, ухвалена Спеціальним рішенням Європейської Ради 28 листопада 1994 р. Пріоритетом політики ЄС щодо України оголошувались розвиток міцних політичних відносин, а головне – Брюссель задекларував свою підтримку незалежності, територіальній цілісності й суверенітету України. Важливе значення відводилось підтримці ринкових реформ та лібералізації суспільно-політичного життя (Common Position).

Паралельно тривав процес налагодження відносин з НАТО у рамках співпраці РПАС. Основним інструментом діяльності НАТО в умовах нової геополітичної реальності стала Програма “Партнерство заради миру”, ключовим завданням якої є налагодження відносин з новими суб’єктами міжнародних відносин шляхом практичного співробітництва, сприяння реформам та забезпечення стабільності. Офіційною основою Програми ПЗМ є Рамковий документ, що був оприлюднений Альянсом в 1994 році одночасно із запрошенням зацікавлених країн до участі в Програмі. Документ зобов’язував держав-членів НАТО консультуватись з будь-якою країною-партнером, яка вбачає пряму загрозу своєї територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеки. У свою чергу, держава-партнер також дає гарантії та зобов’язується дотримуватись принципів демократичного суспільства та міжнародного права (Долгов, 2012: 32).

Важливим здобутком української дипломатії стало те, що Україна першою з держав СНД долучилась до цієї Програми, підписавши Рамковий документ ПЗМ 8 лютого 1994 р., а 25 травня українська сторона передала керівництву Альянсу свій Презентаційний документ ПЗМ. Для української влади приєднання до ПЗМ стало важливим кроком на шляху до зближення з Європою та серйозним свідченням виходу України на міжнародну арену (Томашевич, 2002: 39–40).

Однак політичні еліти східноєвропейських держав, основним пріоритетом яких було форсоване “повернення до Європи”, піддали ідею Партнерства заради миру серйозній критиці, вбачаючи в ній альтернативу перспективі повноправного членства в НАТО. Зокрема, на міжнародній конференції з питань політики Європейської безпеки, що відбулась у січні 1994 р. у Берліні, заступник міністра оборони Польщі заявив, що НАТО сприймають на Сході серйозніше, ніж на Заході, а ПЗМ обіцяє багато, але не може бути гарантією безпеки. Не менш важливим предметом дискусії став російський чинник, зокрема, польська делегація заявила, що західні держави серйозно перебільшують стурбованість РФ можливим розширенням Альянсу, яка проводить політику самоізоляції (ВДА МЗС України. Ф. 1. Оп. 4. Спр. 183. Арк. 1–2).

Така відмінність у ставленні України та її західних сусідів до геополітичних ініціатив Альянсу свідчить про зовсім різні стартові можливості (рівень залежності від РФ, наявність внутрішньополітичного консенсусу щодо зовнішньополітичного курсу, підтримка Заходу).

Проте варто зазначити, що для України ПЗМ стало основним елементом інституалізації відносин з НАТО та сприяло посиленню європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України. Очевидно, що співпраця в рамках ПЗМ стала важливою підтримкою реформування Збройних сил України.

Висновки. Приєднання України до ПЗМ і підписання УПС з Європейським Союзом стали основними механізмами реалізації європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики нашої держави. Варто зазначити, що Україна першою з пострадянських держав приєдналась до ПЗМ і підписала УПС з ЄС, проте, очевидно, що намагання Києва отримати запевнення про майбутні перспективи членства не входили у стратегії ЄС і США. Крім цього, європейсько-атлантичний вектор України значно залежав від розв’язання комплексу ядерних питань і проблеми розподілу ЧФ СРСР. І лише після ратифікації ВР Лісабонського протоколу, приєднання до ДНЯЗ і поступок РФ в питаннях флоту, Україна отримала політичні дивіденди у формі УПС з ЄС і приєднання до ПЗМ.

Отже, Україна на початку 90-х рр. ХХ ст. за геополітичним потенціалом та рівнем внутрішньополітичних трансформацій значно випереджувала пострадянські республіки, які не зуміли позбутись впливу РФ та підтримали її реінтеграційні проекти, спрямовані на реанімацію СРСР, але водночас серйозно відставала від трансформації політичних режимів та зближення із Заходом колишніх держав соцтабору. Проте саме розвиток європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики став запорукою гарантування реалізації стратегії міжнародної суб’єктності України.

Список використаних джерел

- Аладьина, 2008 – Аладьина Н. В. Приоритеты внешней политики Украины 1991–2008 гг.: дисс. на соиск. уч. степени канд. по. Наук : спец. 07. 00 15. История международных отношений и внешней политики. М.: 2008. 265 с.
- Бистрицький та ін., 1995 – Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / В. Полохало (керівник авт. колективу); Заг. ред-ція.: Є.Бистрицький (розд. 1), В. Полохало (розд. 2), С. Макеєв (розд. 3), О. Дергачов (розд. 4). К.: Політична думка, 1995. 368 с.
- Вахудова, 2009 – Вахудова А. М. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Пер. з англ. Тараса Цимбала. К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2009. 379 с.
- ВДА МЗС України – Взаємовідносини з Євросоюзом // ВДА МЗС України. Ф. 1 (“Документи з основної діяльності”). Оп. 5. Спр. 110/1. 78 арк.
- Возняк, 2005 – Возняк Т. Україна між трьома політичними потугами / Культурологічний часопис “Г”. №39. 2005. Україна як суб’єкт геополітичної гри. С. 178–183.
- Гнатюк, 2005 – Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. К.: Критика, 2005. 528 с.
- Дейвіс, 2014 – Дейвіс Норман. Європа: Історія. Пер. з англ.. П. Таращук, О. Коваленко. К.: “Основи”, 2014. 1464 с.: іл.

- Декларація – Декларація про державний суверенітет України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1990. 31, с. 429. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
- Долгов, 2012 – Долгов І. О. Еволюція партнерства (Україна – НАТО) // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 19. С. 30–39.
- Зленко, 2004 – Зленко А. М. Дипломатия и политика. Украина в процессе динамических геополитических перемен. Харьков: Фолио, 2004. 559 с.
- Касьянов, 2008 – Касьянов Г. В. Україна 1991–2007: нариси новітньої історії. К.: Наш час, 2008. 432 с.
- Кияк, 2002 – Кияк Т. Євроінтеграція України очима ЄС // Україна дипломатична. Науковий щорічник. 2002. Випуск 3. С. 567–576.
- Кордон, 2008 – Кордон М. В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 172 с.
- Метельова, 2009 – Метельова Т. Європа на обрії: стан і перспективи співробітництва Україна–ЄС // Віче. №16, серпень 2009. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1592/>.
- ВДА МЗС України – Міжнародні політичні конференції за участю України // ВДА МЗС України. Ф. 1 (“Документи з основної діяльності”). Оп. 4. Спр. 183. 142 арк.
- Овчар, Галаган, 2011 – Овчар О, Галаган М. Становлення взаємовідносин між Україною та Європейським Союзом: шлях до підписання угоди про асоціацію та її подальшої реалізації // Актуальні проблеми державного управління. 2011. Вип. 3. С. 109–113.
- Постанова ВРУ, 1993 – Постанова Верховної Ради України Про Основні напрями зовнішньої політики України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1993. 37, с. 379. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
- Постанова ВРУ, 1991 – Постанова ВР УРСР Про реалізацію Декларації про державний суверенітет України в сфері зовнішніх зносин. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, N 5, ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12>.
- Прийдун, 2019 – Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015). дис. на здоб наук. ст. канд н.: спец. 07. 00. 02. Всесвітня історія. Тернопіль: 2019. 302 с.
- Римская декларация – Римская декларация сессии Совета НАТО о мире и сотрудничестве. Рим, 7–8 ноября 1991 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_011.
- Сорока, Волчецький, 2008 – Сорока С. В., Волчецький Р. В. Еволюція взаємовідносин України з Європейським Союзом // Світова та європейська інтеграція: [навч. посібник]. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. С. 196–215.
- Скрипнюк, 2000 – Скрипнюк О. Правове забезпечення основ зовнішньої політики України на сучасному етапі державотворення // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Випуск 1. К., 2000. С. 351–386.
- Томашевич, 2002 – Томашевич О. П. Участь України в програмах Партнерства НАТО // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2002. Вип. 6. С. 39–46.
- Угода – Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
- Шеретюк, 2008 – Шеретюк О. М. Політичні імперативи євроінтеграційного курсу України. Дис. на здоб наук. ст. канд. політ.: спец. 23.00.04. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Рівне, 2008. 222 с.
- Юрчак, 2016 – Юрчак М. Б. Еволюція відносин ЄС-Україна у 1993–2014 рр.: історичний аспект. дис. на здоб наук. ст. канд н.: спец. 07. 00. 02. Всесвітня історія. Тернопіль: 2016. 286 с.
- Common Position – Common Position of 28 November 1994 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on the objectives and priorities of the European Union towards Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/ALL/?uri=CELEX:31994E0779>.
- Kuzio, 2003 – Kuzio T. Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment // European Security. Vol.12. № 2 (Summer 2003). London : Frank Cass. Pp. 21–44.

References

- Aladyna, 2008 – Aladyna N. V. Pryorytety vneshnei polytyky Ukrainy 1991–2008 hh. [Foreign Policy Priorities of Ukraine 1991–2008]: dyss. na soysk. uch. stepeny kand.. po. Nauk: spets. 07. 00 15. Istoriya mezhdunarodnykh otnoshenyi i vneshnei polytyky. M.: 2008. 265 s.
- Bystrytskyi ta in., 1995 – Politolohiia postkomunizmu: Politychnyi analiz postkomunistychnykh suspilstv [Post-Politics: Political analysis of post-communist societies] / V.Polokhalo (kerivnyk avt. kolektyvu); Zah. red-tsiia.: Ye.Bystrytskyi (rozd. 1), V. Polokhalo (rozd. 2), S. Makeiev (rozd. 3), O. Derhachov (rozd. 4). K.: Politychna dumka, 1995. 368 s.
- Vakhudova, 2009 – Vakhudova A. M. Nerozdilena Yevropa: demokratiia, vazheli vplyvu ta intehratsiia pislia komunizmu [Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration after Communism] / Per. z anhl. Tarasa Tsymbala. K.: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2009. 379 s.
- VDA MZS Ukrainy – Vzaiemovidnosyny z Yevrosoiuzom // VDA MZS Ukrainy [Department for the State Archives of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. F. 1 (“Dokumenty z osnovnoi diialnosti”). Op. 5. Spr. 110/1. 78 ark.
- Vozniak, 2005 – Vozniak T. Ukraina mizh troma politychnymy potuhamy [Ukraine is between three Political Forces] / Kulturolohichni chasopys “I”. №39. 2005. Ukraina yak subiekt heopolitychnoi hry. S. 178–183.

- Hnatiuk, 2005 – Hnatiuk O. Proshchannia z imperieiu: Ukrainski dyskusii pro identychnist [Farewell to the Empire: Ukrainian Discussions on Identity]. K.: Krytyka, 2005. 528 s.
- Deivis, 2014 – Deivis Norman. Yevropa: Istoriia [Europe: History]. Per. z anhll. P. Tarashchuk, O. Kovalenko. K.: "Osnovy", 2014. 1464 s.: il.
- Deklaratsiia – Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration of State Sovereignty of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1990. 31, s. 429. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
- Dolhov, 2012 – Dolhov I. O. Evoliutsiia partnerstva (Ukraina – NATO) [Evolution of partnership (Ukraine–NATO)] // Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 2012. Vyp. 19. S. 30–39.
- Zlenko, 2004 – Zlenko A. M. Dyplomatia y polytyka. Ukrayna v protsesse dynamychnykh heopolytycheskykh peremem [Diplomacy and Politics. Ukraine in the process of dynamic geopolitical change]. Kharkov: Folyo, 2004. 559 s.
- Kasianov, 2008 – Kasianov H. V. Ukraina 1991–2007: narysy novitnoi istorii [Ukraine 1991–2007: the Essays on Modern History]. K.: Nash chas, 2008. 432 s.
- Kyiak, 2002 – Kyiak T. Yevrointehratsiia Ukrainy ochyma YeS [Ukraine's European integration through the EU] // Ukraina dyplomatychna. Naukovyi shchorichnyk. 2002. Vypusk 3. S. 567–576.
- Kordon, 2008 – Kordon M. V. Yevropeiska ta yevroatlantychna intehratsiia Ukrainy. Navchalnyi posibnyk [European and Euro-Atlantic integration of Ukraine: Teach. guidances. for students. Hl. teach. bookmark.]. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2008. 172 s.
- Metelova, 2009 – Metelova T. Yevropa na obrii: stan i perspektyvy spivrobitnytstva Ukraina–leS [Europe on the horizon: the state and prospects of Ukraine-EU cooperation] // Viche. №16, serpen 2009. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1592/>.
- VDA MZS Ukrainy – Mizhnarodni politychni konferentsii za uchastii Ukrainy // VDA MZS Ukrainy [Department for the State Archives of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine]. F. 1 ("Dokumenty z osnovnoi diialnosti"). Op. 4. Spr. 183. 142 ark.
- Ovchar, Halahan, 2011 – Ovchar O, Halahan M. Ctanovlennia vzaiemovidnosyn mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soюзom: shliakh do pidpysannia uhody pro asotsiatsiiu ta yii podalshoi realizatsii [Stabilization of relations between Ukraine and the European Union: the way to the Association Agreement and its further implementation] // Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. 2011. Vyp. 3. S. 109–113.
- Postanova VRU, 1993 – Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy Pro Osnovni napriamy zovnishnoi polityky Ukrainy [About the Main directions of foreign policy of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 1993. 37, s. 379. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.
- Postanova VRU, 1991 – Postanova VR URSR Pro realizatsiiu Deklaratsii pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy v sferi zovnishnykh znosyn [On the implementation of the Declaration on State Sovereignty of Ukraine in the Field of External Relations]. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR (VVR), 1991, N 5, st. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/581-12>.
- Pryidun, 2019 – Pryidun S. V. Transformatsiia zovnishnoi polityky Ukrainy: yevropeisko-atlantychnyi aspekt (1991–2015) [Transformation of Ukraine's Foreign Policy: European-Atlantic Aspect (1991–2015)]. dys. na zdob nauk. st. kand n.: spets. 07. 00. 02. Vsesvitnia istoriia. Ternopil: 2019. 302 s.
- Rymskaia deklaratsiia – Rymskaia deklaratsiia sessyy Soveta NATO o myre y sotrudnychestve [Rome Declaration NATO Council session on peace and cooperation]. Rym, 7–8 noiabria 1991 hoda. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_011.
- Soroka, Volchetskyi, 2008 – Soroka S. V., Volchetskyi R. V. Evoliutsiia vzaiemovidnosyn Ukrainy z Yevropeiskym Soюзom [Evolution of the Ukrainian Communities of Ukraine with the European Union] // Svitova ta yevropeiska intehratsiia: [navch. posibnyk]. Mykolaiv : Vyd-vo MDHU im. Petra Mohyly, 2008. S. 196–215.
- Skrypniuk, 2000 – Skrypniuk O. Pravove zabezpechennia osnov zovnishnoi polityky Ukrainy na suchasnomu etapi derzhavotvorennia [Legal protection of the fundamentals of Ukraine's foreign policy at this time is the current state power] // Ukraina dyplomatychna. Naukovyi shchorichnyk. Vypusk 1. K., 2000. S. 351–386.
- Tomashevych, 2002 – Tomashevych O. P. Uchast Ukrainy v prohramakh Partnerstva NATO [Ukraine's participation in NATO Partnership programs] // Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. 2002. Vyp. 6. S. 39–46.
- Uhoda – Uhoda pro partnerstvo i spivrobitnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy [Partnership and co-operation agreement between the European communities and their member states, and Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012.
- Sheretiuk, 2008 – Sheretiuk O. M. Politychni imperatyvy yevrointehratsiinoho kursu Ukrainy [Political imperatives of the eurointegration course of Ukraine]. Dys. na zdob nauk. st. kand. polit.: spets. 23.00.04. Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku. Rivne, 2008. 222 s.
- Yurchak, 2016 – Yurchak M. B. Evoliutsiia vidnosyn YeS-Ukraina u 1993–2014 rr.: istorychnyi aspekt [The evolution of EU-Ukraine relations from 1993 to 2014: a historical perspective]. dys. na zdob nauk. st. kand n.: spets. 07. 00. 02. Vsesvitnia istoriia. Ternopil: 2016. 286 s.
- Common Position – Common Position of 28 November 1994 defined by the Council on the basis of Article J.2 of the Treaty on European Union on the objectives and priorities of the European Union towards Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/ALL/?uri=CELEX:31994E0779>.
- Kuzio, 2003 – Kuzio T. Ukraine's Relations with the West: Disinterest, Partnership, Disillusionment // European Security. Vol.12. № 2 (Summer 2003). London : Frank Cass. Pp. 21–44.